

Literatur — IRODALOM — Littérature.

Lubor Niederle: *Rukověť Slovanské Archeologie*. Rukověti Slovanského Ústavu v Praze Svazek I. 1931, 292 lap 8°.

A szellemtudományi vizsgálatnak az a legfogósabb kérdése, mennyiben képes az élet „érzelmi” vonatkozásaitól távolmaradni. Ez az örök probléma sohasem tagadja meg érvényességét, csupán a koronkinti határfoka vitatható, mert minden kornak megvan a maga sajátos értékeszméje, melynek vonalán a mindenkor történetkutatás az eseményeket, tényeket leméri. Tacitus antik történetírói eszménye, a „sine ira et studio” kutatási elv, talán még sohasem jutott oly válságos állapotba, mint éppen napjainkban. A XVIII—XIX. század fordulójától kezdve, vagyis amióta a nemzeti-érzés belépett a konkrét esemén্যালakító tényezők sorába, a történettudományi szemlélet a legnehezebb óráit éli. Ma már ott tartunk, hogy a gyakorlati életben minden mást elemi erővel elsöprő nacionalizmus, belopta a maga szempontjait a történelmi vizsgálatok amúgy is eléggé szubjektív területére s az időszerűség szerint hullámozó célmegjelöléseinek érdekében megkezdte a történeti adatoknak tervszerű átértékelését. Ez a mozgalom rendkívül érdekes tanulságokat mutat a cseh történetírás gyakorlatában. Történeti tény, hogy a közelmúlt cseh nacionalizmusa, a Habsburg-monarchia szervezeti kiépítésén, szlavofil irányban munkálkodott. Történetirodalmi tekintetben

ez a törekvés egyértelműnek bizonyult az 1867-es osztrák-magyar kiegyezésnek, a közjogi dualizmusnak merő tagadásával.

Az egykorú cseh történetírás, Fr. Palackýtól nyervén az első ösztönzéseket,¹ az adott helyzettel ellentétben, a szláv túlsúlyra valló trializmust tartotta a monarchia egyedül üdvöztető életkeretével s elképzeléséhez — időt, fáradságot nem kímélve — szállította a történelmi adatokat. A cseh történetírás rugalmasságát mi sem bizonyítja jobban, minthogy abban a pillanatban, amidőn az összeomlott monarchia a foederatív vágyakat is maga alá temette, néhány éves megtorpanás után (1918—1922), ismét önmagára talált.

A felvidéki államfordulattal szinte egyidőben jelennek meg a színen a nyelvében és szellemében új történetírás képviselői. Ezeknek munkateljesítménye nem egyszer kitűnő módszertani érzékről és lendületes kutatókedvről tanúskodik.

Irodalmi becsvágyuk azonban nem elégedett meg az egyéni kezdeményezésekkel, hanem egy nagyszabású munkaközösségbe fogta össze az eddig szervezetlen erőket.² Az elszigetelt egyéni munkateljesítmény eme tömörítésével tagadhatatlanul megduz-

¹ Fr. Palacký: *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*. 1848.

² Nemrégiben alakult két legszámottevőbb munkaközösségük: a., *Rukověti Slovanského Ústavu v Praze* (1931). b., *Vysokoškolské Rukověti* ... v Praze (1934).

zasztották adatkészletüket, másrészt azonban a társas szervezkedéssel együttjáró sorstól ők sem kerülhették el, s ma már ott tartanak, hogy az egyéni bírálat hangja elnémult s kiadványaik szelleme az időszerű politikai célokkal mutat szembevető összhangot. Saját fogalmazásukban ez azt jelenti, hogy a csehszlovák történetírás legalapvetőbb feladatának tartja „sub specie temporis nostri” tekinteni a múlt idők eseményrendjét.³ Történeti műveikben a világ nyilvánosságának nagy többsége előtt bizonyítják, hogy Slovensko (Felvidék) és Podkarpatská Rus (Kárpátalja), miután magvát képezték a minden művelt ember által jólismert cseh királyságnak, utóbb úgyszólván feloldódtak és eltűntek az osztrák Habsburgok császári birodalmában, tehát Csehszlovákia megalapítása alapján véve visszatérés volt ahhoz a helyzethez, melyben a csehszlovák államterületen több mint ezer esztendővel ezelőtt a történeti élet megkezdődött.

A szláv történeti világ egységes ábrázolását leghatékonyabban a prágai szláv intézet kézikönyvei szolgálják. E nagyműtű intézet műsortervének nyilvánosságra hozatalakor (1931),⁴ hivatkozással az 1929. március 28-i összejeövetel határozataira, elsőrendű feladatának véli az egész szláv településterület, vagy bármely részének tudományos módszerrel leendő megvizsgálását. Célmegjelölésük alapján kézikönyveik: I. művelődési és II. nemzetgazdasági osztályra különülnek. Gyakorlati megfontolás vezeti őket, mikor hangsúlyozzák, hogy a különböző problémakört fejtegető művek lehetőleg csak egy kötetre terjedjenek, 20–30 nyomtatott íven, 8° alakban. Könyveiket képanyaggal, szemléltető ábrákkal, térképekkel szerelik fel s évi 1–2 kötet megjelenését helyezik kilátásba.

³ Slovenské Pohl'ady, 1937. é. 6–7. str. 407.

⁴ Megjelent Lubor Niederle ismertető művének függelékeként.

Hatalmas méretű munkaterv körvonalai bontakoznak ki közleményük további részéből is. A művelődési csoport (I.) közeljövőt illető feladatának tartja a következő munkák sajtó alá rendezését: bevezetés a hlaholi palaeográfiába; az orosz irodalom és filozófia története. Távolabbi cél szerint feldolgozzák a lengyel, ukrainai, jugoszláv és bolgár irodalmat, majd az északi és déli szláv nyelvek fejlődéstörténetét és karakteriológiáját. Nemzetgazdasági tagozatában pedig az anyagi műveltség erőviszonyait kívánják ecsetelni, ilyen sorrendben: Jugoszlávia, Bulgária, Lengyelország és SSSZ s külön kötetet szentelnének a szláv határon-túli kereskedelem politikának.

Feladatcsoportjuk keresztülvitelének első állomásául a régiségtudomány megszólaltatását tekintették: az egész szláv lakta földterületet illetőleg. Ez a roppant nehéz szerep Lubor Niederlenek, az egyetemes szláv archaeológia legkiválóbb cseh művelőjének jutott,⁵ aki már tudományos pályája kezdetén figyelmet keltett régészeti és néprajzi vonatkozású munkásságával.⁶

⁵ Lubor Niederle: Rukovět Slovanské Archeologie, v Praze. 1931.

⁶ Lidstvo v době předhistorické, v Praze. 1893–94; Bemerkungen zu einigen Charakteristiken der altslavischen Gräber (Mitth. der anthr. Ges. in Wien 1894. XXIV. k.). 1899-ben megindítja a néprajzi vonatkozású Český Lid. c. folyóiratot, nem sokára pedig a Národopisný Věstník Československý-t. Néprajzi működésének egyik záróköve a Národopisné Museum Československé megalapítása. Embertani és régiségtudományi tevékenységéhez az első buzdítást a szláv tudományosság nagy apostolától, Šafaříktól nyerte (Slov. Starožitnosti 1837.). Hasonló című művében (Slov. Starožitnosti) és a Život starých Slovanůban már megjelennek kézikönyvének ábrái s ezekre SS. és ZS. jelzéssel sűrűn hivatkozik is. Néprajz és régészet nála szerencsésen egybefonódik következő, ugyancsak Šafařík hatását eláruló munkájában, a Slovenský Svět-ben. Szlovenszkói (Felvidék) vonatkozású munkája a Národopisná mapa uherských Slováku (Prága,

Kézikönyvének előszavában (Předmluva, str. V—VII.) utal könyvének hézagpótló jellegére, s kiemeli, hogy a szláv kultúra, a régészeti kutatások világánál, határozott vonalaiban először a IX—XI. században mutatkozik. A könyv két főrésze van: az I. című: Szlávok a történelemben és a régiségtudományban. Ezen belül az egyes fejezetek a következők: Szlávok a neolitikumban (3. l.); szlávok és a lausitzi kultúra (9. l.); szlávok és a scythák (Hallstatt) (21. l.); szlávok a római és gót időkben (27. l.); a szlávok szétszóródása (32. l.); az első évezred vége és az archaeológia (40. l.). A II. rész címe: A IX—XI. századi szláv emlékek vizsgálata. Fejezetei a következők: a leletanyag csoportosítása (49. l.); hamvasztásos sírok (51. l.); csontvázas sírok (69. l.); telepök (89. l.); várak (104. l.); kincsleletek (depotok) (120. l.); anyagi kultúra, fegyverzet (143. l.); ékszerek I. (164. l.); ékszerek II. (183. l.); művészet (218. l.); háziesszerek (232. l.); kerámia (245. l.); eredmények (257. l.); régiségtudományi irodalom áttekintése (272. l.).

Látjuk, hogy módszeres szemléletével az ősszláv-világ tárgykörének egész terjedelmét iparkodott felölelni. Határozott meggyőződéssel vallja (257. l.), hogy az ősi szláv kultúra belső alakulását a Kr. u.-i VI. századtól kezdve kísérhetjük figyelemmel s a régészeti eredmények a történelmi és összehasonlító nyelvészeti adatok fogytékosságát ellensúlyozhatják. Megállapítja, hogy gazdag sírmellékletek, a kérdéses

időtérben, jóformán alig jelentkezik s az ezei sírok túlnyomórésztében edényen, kén és cserepeken kívül más egyebet alig találunk (257. l.). Művelődési élete eme kezdetleges fokán, a szláv ember kevésigényű lévén, csak szegényes putrikkal rendelkezett, benne egyszerűbbnél-egyszerűbb eszközökkel; bronz-, vagy ezüst-készítmények szintén ritkaságszámba mennek. A VI—VII. században bekövetkezett széttelepedéstől kezdődően, a szlávvilág hat magasabb kultúra hullámgyűrűjébe keveredett, melyeknek hatások szerinti felsorolása — megállapíthatólag — a következő: 1. bizánci, 2. keleti, 3. északi, 4—6. német, litván-lett és finn. E kultúrkörök hullámverései — Niederle szerint — a feltételezett ősszláv művelődési egységnek megbontották a felületeit és a mélyre hatolva: az egymástól elütő törzsek kultúrképeit eredményezték. A szláv törzsszervezetre hatást gyakorló magasabb kultúrák anyagi hagyatékát több útvonalon közvetítették. Mindenekelőtt megemlítendő a Balkán-félsziget régi nagy útvonalai, Konstantinápolytól kezdődően egészen a közép-Duna mellékéig, illetőleg az Adriai-tengerig, továbbá a Dnyepertől — Halicson és Krakkón át — Magdeburgba és Prágába, másrészt az Odera-forrásvidékén kereszteződő és délnek forduló útvonal, s végül keleten két nagy vonala a közvetítő kereskedelemnek: északról, nevezetesen Skandináviától délre húzódva; egyikük Ladogán és Ilmenen keresztül a Dnyeper vízmellékére és ezentúl a Fekete-tengerig, a másik irányváltoztatván a Ladogánál, a felső Volga s azon túl is a Chvolinszký-tengerig terjedt (258).

Szlovenszkról úgy vélekedik, hogy az a rendelkezésünkre álló emlékek vallo-másából ítélve, elüt Cseh- és Morvaország anyagi hagyatékától s úgy tetszik, hogy inkább a délszláv-zóna leletcsoportjához csatlakozik (267. l.). Fentebbi megállapítását részletezve azt állítja, hogy az egész magyar medence egységes szláv kultúrára

1903.). Niederle volt egyik szerkesztője a Moravské Slovensko (Prága, 1918—1922.) képes néprajzi gyűjteménynek is, melynek néhány fejezetét ő maga írta. Tudományos érdemeiben rendkívül gazdag pályafutása ennél is mind feljebb ívelődött. Becses adatokat nyújt a Přispěvky k vývoji byzantských šperků ze IV—X. století (Praha, 1930.) c. munkájában. 1931-ben kibocsájtott kézikönyve pedig L. Niederle életművét jelzi.

mutat s e településkör sírmezői, így a nógárdmegyei Pilin község-melletiek a horvát Bielé Brdo és Kloštro-i hagyatéokra utalnak. Tehát a közép-Duna medencéje mint földrajzi egység (szláv) kulturális egységet is alkotott (268. l.).

Ha főbb részleteiben is vizsgáljuk az általa elmondottakat, akkor a következő megjegyzéseket tehetjük:

Miután, mint előszavában maga is mondja, sajátos, szlávnak tekinthető kultúra csak a Kr. u.-i IX. századtól kezdve kísérelhető figyelemmel, felmerül a kérdés, vajjon a korábbi időkben mihől állapíthatja meg Niederle az egyes kultúrcsoportok szláv ethnikai jellegét, vagy minek alapján igyekszik ezt megkísérelni?

Bevallja maga is, hogy régészeti adatai nincsenek, legalább is nincsenek olyanok, amelyeket sajátosan szlávnak lehetne tekinteni. De hiányoznak az anthropológiai adatai is. Így igazán nem csodálkozhatunk azon, ha a bizonyítások során említett két főérve, ha általánosságban el is fogadható, korántsem elegendő ahhoz, hogy vele egyes kultúrák szláv jellegét bizonyítsa.

Az első, általánosságban elfogadható tétele, hogy a szlávok a történelem színpadán való megjelenésekor, ha kultúrában nem is, de tömegében nagy nép, amely hatalmas területeken található meg. Ennek a ténynek alapján joggal tételezhető fel, hogy korábbi története is van a szlávoknak. Másik negatív erejű bizonyító érve, amit már említettünk is, a szlávoknak jellegzetes régészeti hagyatékaiban való szűkölködése, amely lehetővé teszi, hogy a szlávokot becsempéssze magasabb kultúrájú népek mellé, hiszen nincsen semmi régészeti anyag, ami ellene lenne felhozható.

De ezek után az is világos, hogy a nem bizonyítható hipotézisek területére lép Niederle, amikor csupán a fenti érvekre támaszkodva, egyes neolitikus kultúrák hordozóiban szlávokat is lát.

Hatalmas az az irodalom, amely a

lausitzi kultúra hovatartozását kívánta és kívánja eldönteni. Az objektív régészeti kutatás határán legtöbbször túljutottak e kísérletek, s nem is vezettek megnyugtató eredményre. Niederle szlávok tartja, s hat pontban foglalja össze régészeti bizonyítékait, de a kérdést megnyugtató módon eldöntöttnek ezután sem tartja (17. l.). Csak sajnálni tudjuk, amikor nem részletezi legfőbb bizonyítékát, amellyel azt állítja, hogy formában megvan a folyamatosság a lausitzi kerámia típusaitól egészen a Kr. u.-i VII—X. századi szláv kerámiáig.

Megtalálja a szlávok jelenlétének lehetőségét a szkíta (Hallstatt) korban is. Több kutató beszél a szkíta sírmezőknek ősi elemet képviselő leletanyagáról. Herodotos mezőgazdálkodást folytató szkítákról beszél, s Niederle a két adatot egybekapcsolva, az uralkodó, harcos szkíta réteg mellett, az ősi elemet képviselő szkítákat szlávoknak tartja (22. l.). Itt tehát megint csak a fenti két érve támaszkodva mond ki Niederle egy szerinte nagyon valószínű lehetőséget; határozott bizonyítékai nincsenek. Bizonyos vonatkozásban ez a megállapítása a magyarföldi kutatásokat is érinti. A szép számú és sok vonatkozásban egymástól elütő (temetkezések pl.) hazai szkíta leleteink hordozóiban szlávokat is kereshetnénk, ha Niederle bizonyítása megnyugtató lenne.

A Kr. u.-i első hat század talán a legnagyobb jelentőségű a szlávok történeti életében, ez idő alatt történik meg az őshazából(?) való kivándorlás. Ekkor jut el a szlávok azokra a területekre, amelyeken valamivel később, mint jellegzetes régészeti hagyatékkal rendelkező nép, már felismerhető. Ekkor kezdődik meg a szomszédos, magasabb kultúrájú népekkel való érintkezés, aminek következményeként a IX. században megjelenhetett a jellegzetesnek mondható szláv kultúra. Igen sajátságos, hogy erről a vándorlásról igen kis számú frott forrásanyag áll rendelkezésre, amely

nem is bizonyos, hogy tényleg a szlávokra vonatkozik-e; régészeti útmutatás egyáltalán nincsen.

E vándorlások kezdetét Niederle a Kr. u.-i II. századra helyezi, a Julius Capitolinus-nak egy a szlávokra nem feltétlenül vonatkozó textusa alapján (germánokkal együtt más „idegen” népeket is kiszorítottak a Kárpátokon-túli területekről). Régészeti adatok nem beszélnek ilyen tömegű megmozdulásról s a vándorlás útjai is csupán a VI–VII. században elért helyzetből rekonstruálhatók, több-kevesebb bizonyossággal. Rendkívül érdekes lenne, ha Niederle kísérletet tett volna a történeti Magyarország szerepének ebben a vonatkozásban való tisztázására. Mint Középeurópa egyik fő közvetítő területének jelentőségét, feltétlenül mérlegelni kell. Részben utalás erre a zarubintzi és černiachovi lelőhelyek által képviselt római-kori kultúra értékelése, amelynek leletanyagában szláv elemeket is sejt. A történeti Magyarország, illetve a nagy magyar Alföld területének régészeti viszonyai a Kr. u.-i II–IV. század idejére meglehetősen tisztázottak. A feltételezhetően kevert ethnikumú (főként dák keveredésre gondolhatunk) szarmata uralkodó réteg mellett, igen kis mértékű germán (vandál, quad) hatás mutatható ki. De itt is megvan a legnagyobb tömegű ősi lakosság, amelynek népi hovatartozása a legutóbbi régészeti (főként kerámiai) kutatások eredményeként nem lehet vitás. Olyan szoros kapcsolat mutatható ki már a kora La Tène-nel, de még inkább a La Tène utolsó periodusával, hogy a századokkal korábban megtelepedett kelta lakosság továbbélésével kell számolnunk. Nincsen ebből a korból egyetlen olyan leletünk, amelyet ne helyezhetnénk az említett népek valamelyikének régészeti hagyatékába. Tehát semmi nyomát nem találjuk egy olyan népi megmozdulásnak, amely épen azért, mert a fentebbi különböző jellegű régészeti hagyatékok egyikéhez sem tartozik, talán

szlávnak lenne tekinthető. Ilyenformán a magyar Alföld szerepe a mondott időben, a szláv vándorlások kérdésének szempontjából tisztázottnak tekinthető.

Nem tisztázott a helyzet azonban a Kr. u.-i I. évezred második felében. Nem kívánunk belemenni annak a kérdésnek a vitatásába, hogy mi döntheti el egy avar-kori temető (pl. Keszthely) ethnikai jellegét; ne kuttassuk azt sem, hogy helytálló-e s történeti tudásunknak megfelelő-e a szlávsgot harcias, lovas népnek feltüntetni csak azért, hogy egyik vagy másik temetőnek fegyver melléklettel ellátott lovas sírjait szlávoknak is mondhassuk? Mindezek helyett utaljunk arra, hogy maga Niederle is csak a IX. századtól kezdve beszél jellegzetes szláv régészeti hagyatékról, amely századokon keresztül alakult ki keleti és főként bizánci hatások alatt. Már most meglepő-e, ha az avarok hagyatékában az S-végű hajkarika s a granulációs fülbevaló stb. jelennek meg, amikor azon az útvonalon jöttek a Duna-Tisza közére, amely a keleti és bizánci ékszerkultúrának is egyik fő terjedési vonala volt?

Nem kívánjuk ezzel a szlávok ittlétének lehetőségét vitatni, csak arra törekszünk, hogy ha itt voltak, akkor az őket megillető leletanyagot juttassuk nekik. Nagy jelentőségű lesz itt is a korszak kerámiájának a vizsgálata, amelynek már eddigi eredményei is arra mutatnak, hogy technikájában, formájában és anyagában jó részével autochton s előzményei megvannak már a Kr. u.-i II–IV. századi régészeti hagyatékban is.

Az említett nehézségek fokozott mértékben érvényesülnek a hazai IX–XI. századi, honfoglaláskori leletanyag értékelésénél. Nem lehet kérdéses, hogy szláv hagyaték van, de hogy bizonyos kevert leletanyagú temetőcsoportban (pl. Szakálhát, Vendel-halom, hogy csak a legújabbakat említsük), hol van az a határ, ame-

lyen túl magyar, vagy szláv jellegű sírok-ról beszélhetünk, egyelőre nem tudni. Több jól megfigyelt és publikált leletanyagnak nemcsak a régészeti, de anthropológiai adatai is szükségesek, hogy a kérdésben valamennyire is tisztán lássunk, ha a kérdés egyáltalán eldönthető lesz.

A cseh történetírók — beleértve a viszonylag tárgyilagos Niederlét is — egységesen és nagy lelkesedéssel szegődtek a szláv kontinuitás, ezen belül pedig a cseh-szlovák nemzetegység történeti ideológiájának szolgálatába. Ennek jegyében a germán, továbbá a magyar kultúra és foglaltság prioritását kétségbe vonják. Niederle erre annál is inkább vállalkozhatott, mert a szláv régészeti hagyaték széleskörű ismeretével, látszólag tárgyi alapokat is rögtönzött hozzá. Természetszerűleg nem elégitik ki a tipologizáló módszer szükségletei, hanem a szellemtörténeti magaslatok legjárhatatlanabb ösvényeit is megkísérti. Módszertanának esetlegessége, nemzeti érzésvilágánál fogva, már eleve fönnálló feltévéseinek igazolásában, az egyébként személytelen tudományterületen, a pánszláv „vzajemnost” eszmekörének kétesértékű magvait szórja el.⁷

Wagner Ferenc.

⁷ Az ismertetés régészeti vonatkozásaira dr. Párducz Mihály látott el útbaigazításokkal, amiért neki ezen a helyen is köszönetet mondok.

